

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA PEDAGOGIKY

Závěrečný projekt

Metodologie 2

Vypracovala: Bc. Denisa Svobodová, 322572

9.5.2012, Brno

1. Téma, problém, otázka, úvod a cíle výzkumu

Téma: Rozvoj komunikačních schopností u dítěte ze sociálně znevýhodněného prostředí

Problém: Komunikační schopnosti a dovednosti dítěte ze sociálně znevýhodněného prostředí

Otázka: Jaký vliv má sociálně znevýhodněné prostředí na vývoj řeči dítěte?

Úvod

Diplomová práce se bude zaměřovat na problematiku rozvoje komunikačních schopností u dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí. Předmětem zkoumání bude konkrétní dítě předškolního věku ze znevýhodněného rodinného prostředí. U dítěte je patrný narušený vývoj řeči a cílem práce je zjistit, jaký vliv mělo sociálně znevýhodněné prostředí na narušený vývoj řeči dítěte. Zkoumaným jevem bude vývoj komunikačních schopností dítěte po vyjmutí ze sociálně znevýhodněného prostředí (pěstounská péče) a po zahájení intenzivní logopedické intervence. Toto téma je zajímavé svou originalitou a specifičností případu.

V diplomové práci budou vysvětleny teoretické pojmy, které napomohou k porozumění problematice působení znevýhodněného sociálního prostředí. Pozornost bude věnována také jednotlivým etapám vývoje řeči u dětí a bude popsáno, jakým způsobem je vhodné rozvíjet komunikační schopnosti dětí. Hlavní přínos diplomové práce spočívá v uceleném shrnutí teoretických poznatků, týkajících se problematiky rozvoje komunikačních schopností u dětí ze sociálně znevýhodněného prostředí a v obohacení teoretických poznatků praktickými. Výsledky výzkumu budou zpracovány v diplomové práci a budou k dispozici také zákonným zástupcům zkoumaného dítěte, kteří je mohou dále využívat při výchově a vzdělávání svého dítěte.

Cíl výzkumu

Hlavním cílem práce je na základě teoretických poznatků o vývoji řeči a působení nepodněného sociálního prostředí analyzovat komunikační schopnosti, dovednosti a úroveň komunikace dítěte ze sociálně znevýhodněného prostředí.

Dílčí cíle:

- provést vstupní diagnostiku
- aplikovat postupy a cvičení na rozvoj komunikační schopnosti u dítěte ze sociálně znevýhodněného prostředí

- srovnat komunikační schopnosti a dovednosti před a po vyjmutí dítěte ze sociálně znevýhodněného prostředí
- provést výstupní diagnostiku

2. Hlavní výzkumná otázka a vedlejší výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka:

Jaký vliv mělo sociálně znevýhodněné prostředí na řečový vývoj dítěte?

Vedlejší výzkumné otázky:

Odrazilo se působení nepodnětného sociálního prostředí na vývoji řeči negativně?

V čem se liší vývoj řeči dítěte z nepodnětného sociálního prostředí a vývoj řeči dítěte vyrůstajícího v prostředí podnětném?

Je dítě ze sociálně znevýhodněného prostředí opožděno celkově ve vývoji?

Jakým způsobem by měla probíhat reedukace řeči?

3. Kvalitativní výzkumná strategie

Výzkumná část diplomové práce bude mít podobu kvalitativní výzkumné strategie, jelikož se bude podrobně zabývat problematikou rozvoje komunikačních schopností u konkrétního dítěte ze sociálně znevýhodněného prostředí. Jev, který je předmětem výzkumného zájmu, bude zkoumán v jeho přirozeném kontextu.

Kvalitativní výzkumná strategie byla vybrána z toho důvodu, jelikož bude zkoumáno jedno konkrétní dítě v jeho přirozeném prostředí, budou důsledně popsány výzkumné postupy a výzkum bude prováděn do hloubky. Výsledkem tohoto kvalitativního výzkumu bude kazuistika (případová studie) konkrétního dítěte.

4. Návrh metody sběru dat, představa o počtu a kontaktování výzkumných jednotek

Pro výzkum bude využito několika metod sběru dat. Hlavní metodou sběru dat bude pozorování - dlouhodobé, systematické a reflexivní sledování rozvoje komunikačních dovedností jednoho konkrétního jedince. Jedná se o dítě (dívku) ve věku 5 let. Pozorování (zúčastněné, přímé i nepřímé) bude probíhat v přirozeném prostředí jedince, tedy v rodině. Od prvního deskriptivního a všeobecného pozorování se postoupí na základě analýzy prvních dat k pozorování zaměřenému. Pozorování a přímá práce s dítětem v domácím prostředí bude probíhat

v délce 18 měsíců, během kterých se zaznamenají pokroky ve vývoji komunikačních schopností a dovedností. Během sběru dat nebo bezprostředně po něm se vyhotoví terénní poznámky.

Další metodou sběru dat bude řízený i neřízený rozhovor se zákonnými zástupci i s pedagogem dítěte. Nesugestivní a otevřené otázky budou kladeny jasně a srozumitelně.

Pro výzkum se využije i metoda analýzy dokumentů. Východiskem této metody budou dokumentace poskytnuté pedagogicko-psychologickou poradnou a dokumentace pedagoga předškolního vzdělávání, který dítě vyučuje.

Data pro výzkum budou sbírána v přirozeném prostředí dítěte, tedy doma. Předmětem zkoumání je jedna výzkumná jednotka, jedno konkrétní dítě pocházející ze sociálně znevýhodněného prostředí. Sběr dat v rodině bude prováděn jedenkrát týdně, po dobu asi dvou hodin. Během této doby bude docházet k přímé práci s dítětem, k reedukaci řeči a k rozvoji komunikačních dovedností, budou sledovány pokroky dítěte a také projevy chování v přirozeném prostředí. Ve výzkumu se vychází z teoretických poznatků o působení nepodnětného sociálního prostředí, z faktů o vývoji řeči u dětí a v neposlední řadě také ze dvou publikací, podle kterých se bude postupovat při rozvoji komunikačních dovedností dítěte. Jsou to tyto publikace:

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Školní zralost : co by dítě mělo umět před vstupem do školy*. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2010. 100 s. ISBN 9788025125694

KLENKOVÁ, J., KOLBÁBKOVÁ, H. *Diagnostika předškoláka : správný vývoj řeči dítěte*. Brno : MC nakladatelství, 2003. 125 s.

Výzkumná jednotka byla vybrána na základě doporučení pedagoga předškolního vzdělávání. Jedná se o případ, který je zajímavý svou originalitou a specifičností. Zákonný zástupce vybraného zkoumaného dítěte byl již kontaktován telefonicky, během tohoto telefonátu bylo domluveno osobní setkání, kde budou zákonnému zástupci objasněny požadavky, poskytnuty informace o průběhu výzkumu, zodpovězeny případné otázky a domluven termín další vzájemné spolupráce. Zákonný zástupce bude motivován nabídkou dlouhodobé intenzivní práce s dítětem, při které budou rozvíjeny komunikační dovednosti a schopnosti, dítěti bude poskytnuta bezplatná logopedická intervence odvíjející se podle pokynů klinického logopeda, kterého dítě navštěvuje.

5. Úryvek z připravovaného nástroje sběru dat – plán pozorování

a) Stanovení předmětu pozorování

Předmětem pozorování je dítě (dívka) ve věku 5 let, která pochází ze sociálně znevýhodněného prostředí, nyní však již žije v podnětném sociálním prostředí – pěstounská

péče. Úkolem práce je zjistit úroveň vývoje řeči dítěte a z něj vycházet při následné logopedické intervenci. Pozorování bude realizováno v délce 18 měsíců, konkrétně od listopadu 2011 do dubna 2013. Pozorování bude probíhat v přirozeném sociálním prostředí, tedy doma, jedenkrát týdně po dobu cca. 2 hodin, kdy bude pozorovaný jev, tedy vývoj komunikačních schopností a dovedností, zaznamenáván.

b) Způsob pozorování

Pozorování dítěte bude zjevné, zúčastněné a přímé. Role pozorovatele bude probíhat v přímém kontaktu s dítětem v domácím prostředí, při logopedické intervenci a individuální práci s dítětem.

c) Záznam pozorování

V průběhu pozorování budou zaznamenávány následující údaje:

- zpřesňující informace o předmětu pozorování
- místo a čas pozorování (dobu začátku a konce pozorování)
- kdo provedl pozorování a záznam
- výskyt náhodných (neočekávaných) faktorů
- připomínky k interpretaci, metodické připomínky
- vlastní informace o výsledcích pozorování, tedy slovní popis jevů a mechanický záznam řeči dítěte (magnetofon či diktafon)

Pro záznam pozorování bude používán pozorovací arch.

6. Zamyšlení se nad možnými praktickými a etickými problémy při výzkumu

Během výzkumu se může stát, že dítě nebude chtít spolupracovat, bude se bát nebo se stydět. Proto je nutné, již při prvním navázání kontaktu s dítětem, vyvolat pocit důvěry, jistoty a vést dítě ke spolupráci. Bude nutné zjistit, zda pro dítě při logopedické intervenci a práci s ním bude vhodná přítomnost zákonných zástupců, či zda bude pro výzkum a práci efektivnější pracovat s dítětem v soukromí, bez přítomnosti zákonných zástupců. Může se totiž vyskytnout problém, že dítě nebude chtít pracovat v přítomnosti zákonných zástupců, bude se před nimi stydět, nebo naopak může nastat situace, kdy se dítě nebude cítit příjemně bez jejich přítomnosti a bude „nesvé“. V takovém případě bude vhodná přítomnost alespoň jednoho ze zákonných zástupců.

V průběhu výzkumu se může vyskytnout hned několik etických problémů. Jedná se například o problém, který se týká etického požadavku na ochranu informací, na důvěrnost a

ochranu výzkumných dat. Musí se dbát na to, aby byla při interpretaci získaných informací garantována anonymita osobních údajů zkoumané osoby. Je nutné dodržovat pravidlo, že jakékoliv informace o zkoumané osobě mohou být poskytnuty pouze se souhlasem zákonného zástupce dítěte. Závažným etickým problémem může být nerespektování lidských práv a osobní důstojnosti.

7. Záznam z prvního realizovaného pozorování spolu s terénními poznámkami

První realizované pozorování probíhalo v domácím prostředí dítěte. Dítě bylo předem zákonnými zástupci informováno o tom, co jej bude čekat. Navázání kontaktu s dítětem probíhalo velmi dobře, dítě spolupracovalo. Dítě absolvovalo vstupní diagnostiku pro zjištění komunikačních schopností a úrovně řeči. Vstupní diagnostika byla prováděna na základě pokynů metodického materiálu *Diagnostika předškoláka*. Tato metodika posloužila jako východisko při zjišťování komunikačních schopností dítěte.

V následující tabulce jsou uvedeny zkoumané oblasti (levý sloupec) a terénní poznámky (pravý sloupec):

1. LEXIKÁLNĚ SÉMANTICKÁ ROVINA JAZYKA	
Slovní zásoba	
Pasivní	Dítě pozná všechny obrázky.
Aktivní	Dítě nedovede některé obrázky pojmenovat.
Porozumění řeči	
Manipulace s předměty podle pokynů	Neprovádí pokyny přesně.
Výběr obrázků podle pokynů	Dítě chybuje při výběru obrázků.
Vyčlenění ze skupiny	Dítě nedovede určit, co do skupiny nepatří.
Slova opačného významu – protiklady	Dovede určit pouze některá slova opačného významu.
Chápání citově zabarvené věty	Dítě chápe citové zabarvení vět a ukáže obrázek.
FONETICKO FONOLOGICKÁ ROVINA JAZYKA	
Rozlišování okolních zvuků	Dítě zvuky určí.
Rozlišování slov podle obrázků	Dítě neukáže správný obrázek, typuje.
Rozlišování slov pouze sluchem	Dítě u podobných slov chybuje.
Rozlišování slabik	Dítě chybuje u podobně znějících slabik.

Rytmické citění	
Rytmizace slov	Chybuje při vytleskávání slov.
Opakování daného rytmu	Chybuje při opakování daného rytmu.
Rozlišení první slabiky ve slově	Nezvládá.
Rozlišení poslední slabiky ve slově	Nezvládá.
Určení první hlásky ve slově	Nezvládá.
Určení poslední hlásky ve slově	Nezvládá.
MORFOLOGICKO SYNTAKTICKÁ ROVINA JAZYKA	
Gramatika	
Používání předložek	Používá správné předložky.
Slovesa	Zvládá.
Skloňování podstatných jmen	Občas nesprávné skloňování.
Slovosled	Správný.
Tvoření jednotného čísla	Zvládá.
Tvoření množného čísla	Občas chybuje.
Stupňování přídavných jmen	Chybuje.
Vytváření zdvojnásobení	Chybuje.
Jazykový cit	
Chápání rýmu	Nechápe.
Tvoření rýmu	Nedovede utvořit.
PRAGMATICKÁ ROVINA JAZYKA	
Souvislé vyjadřování	
Popis obrázku	Odpovídá jednoslovně na otázky.
Sestavování dějové posloupnosti	Potřebuje pomoc dospělého.
Reprodukce sestaveného děje	Jednoslovně odpovídá na otázky.
Vlastní projev	
Vyprávění vlastního zážitku	Odpovídá na otázky jednoduchými větami.
Přednes básně	Chybuje, zaměňuje, nezná slova.
Dýchání	
Nosem	Ano.
Prozodické faktory	
Tempo	Plynulé, občas zrychlené.
Hlasitost	Přiměřená, při získávání pozornosti zvýšená.

Přízvuk	V normě.
Intonace	Dobrá.
Projevy dítěte během vyšetření	
Spolupráce dítěte	Spolupracuje.
Zrakový kontakt	Udržuje.
Doba udržení pozornosti	Maximálně 20 minut.
Chápání úkolů	Některé úkoly je nutné zopakovat.
Koverbální projevy	V normě.

Od této vstupní diagnostiky se bude odvíjet následná reedukace řeči a komunikačních schopností dítěte. Logopedická intervence podle pokynů klinického logopeda bude prováděna pravidelně a intenzivně. Po 18 měsících bude provedena výstupní diagnostika, která bude srovnána se vstupní diagnostikou, a výsledky tohoto srovnání budou prezentovány v závěru výzkumu.

8. Námět k modifikaci výzkumného návrhu na základě předchozího bodu

Na základě prvního realizovaného pozorování by bylo vhodné modifikovat výzkumný návrh v některých jeho bodech. Po prvních zkušenostech z terénu by měla být upravena hlavní výzkumná otázka. Nezdá se být až tak podstatné, jaký vliv mělo sociálně znevýhodněné prostředí na řečový vývoj dítěte, podstatnější se jeví fakt, že by se měl výzkum zaměřit na konkrétní reedukaci řeči a logopedickou intervenci, tedy hlavní výzkumná otázka by mohla být modifikována takto: „Jakými metodami a způsobem logopedického působení můžeme zlepšit řečový vývoj dítěte ze sociálně znevýhodněného prostředí?“.

Některé části výzkumného návrhu by se dali interpretovat poněkud specifičtěji, jelikož dítě již nepochází ze sociálně znevýhodněného prostředí. Do věku 5 let dítě sice vyrůstalo v sociálně nepodnětném prostředí, v 5 - ti letech však bylo dítě svěřeno do pěstounské péče jednoho z prarodičů, kde dítě nyní vyrůstá v naprosto podnětném a stimulujícím rodinném prostředí. Některé části výzkumného návrhu právě tuto skutečnost opomíjí, a proto by měl být tento fakt obsažen a brán v úvahu ve všech částech práce.

9. Seznam relevantní literatury

BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a specifické poruchy učení*. Brno: Paido, 2007. ISBN 80-7315-140-9.

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. *Školní zralost : co by dítě mělo umět před vstupem do školy*. 1. vyd. Brno : Computer Press, 2010. 100 s. ISBN 9788025125694.

FISCHER, S., ŠKODA, J. *Speciální pedagogika : Edukace a rozvoj osob se somatickým, psychickým a sociálním znevýhodněním*. Praha : Triton, 2008. ISBN 80-7387-014-0.

FRANKE, U., LLERAS, B., LUTZ, S. *Artikulationstherapie bei Vorschulkindern : Diagnostik und Didaktik*. München : Reinhardt, 2001. ISBN 978-3-497-01402-6.

KLENKOVÁ, J. *Kapitoly z logopedie I*. Brno : Paido, 2000. ISBN 80-85931-88-5.

KLENKOVÁ, J. *Kapitoly z logopedie II. a III*. Brno : Paido, 1998. ISBN 80-85931-62-1.

KLENKOVÁ, J. *Logopedie*. Praha : Grada, 2006. ISBN 80-247-1110-9.

KLENKOVÁ, J., KOLBÁBKOVÁ, H. *Diagnostika předškoláka : správný vývoj řeči dítěte*. Brno : MC nakladatelství, 2003. 125 s.

KUTÁLKOVÁ, D. *Logopedická prevence : průvodce vývojem dětské řeči*. 4. vyd. Praha : Portál, 2005. 213 s. ISBN 8073670569.

LECHTA, V. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. 1. vyd. Praha : Portál, 2003. 359 s. ISBN 8071788015.

LECHTA, V. *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7169-512-2.

NOVOSAD, L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním : základy a předpoklady dobré poradenské praxe*. 1. vyd. Praha : Portál, 2009. 269 s. ISBN 9788073675097

ŠKODOVÁ, E., JEDLIČKA, I. *Klinická logopedie*. Praha : Portál, 2007. ISBN 80-7367-340-6.

VÍTKOVÁ, M., VOJTOVÁ, V. *Vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním = Education of socially disadvantaged students = Vzdelávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami = Education of pupils with special educational needs : sborník z konference s mezinárodní účastí*. Brno : Paido, 2009. 157 s. ISBN 9788073151881.

WIRTH, G. *Sprachstörungen, Sprechstörungen, kindliche Hörstörungen*. Köln : Deutscher Ärzte-Verlag, 1990. ISBN 3769111370.

Doporučila bych určitě snížit důraz na otázky, které, jak jsem psala, nejde výzkumem postihnout, a zaměřit se na to, co zkoumat a analyzovat lze. Určitě by také bylo vhodné vybrat si k pozorování více jednotek a také využít více metod sběru dat.